

השאלה ששואלות שמיטות ומכונות:

עתידי העבודה בהווה השמיטה

גלעד בארי

מבוא: השמיטה - מעבדה בזמן

מה עשוי להיות ההיגיון לעשות משהו פעם בשבע שנים? זוהי שאלה עקרונית, שאלה שקודמת לכל תוכן או ערך מסוימים שנרצה לקבל מהחשיבה על שנה זו. אם הללו טובים ונכונים, מדוע הם נכונים רק פעם בשבע שנים?

השאלה הזאת יכולה להישאל גם מנקודת מבטו של היחיד ודרכי הנהגת חייו, אך לאור קביעתו של הרב קוק לפיה "את אותה הפעולה שפועלת השבת על כל יחיד, פועלת היא השמיטה על האומה בכללה"¹, נראה שמתאים יותר להדגימה מנקודת המבט של מדיניות ציבורית. בויכוחים ציבוריים על מדיניות ממשלתית, ובפרט מדיניות כלכלית חברתית, אנחנו רגילים לניסוח במונחים של "שחור ולבן": האם רצוי מיסוי גבוה או נמוך? האם תשלומי הרווחה צריכים להיות נדיבים או מצומצמים? האם צריך להיות לטובת הקטנת ההשפעות של זיהום על הסביבה או לטובת עסקים וצמיחה כלכלית גם במחיר של השפעה סביבתית? וכדומה. בהמשך לסוג זה של דיון מובאים טיעונים לכל אחת מהעמדות שמסבירים מדוע כל אחת מהעמדות נכונה באופן אבסולוטי, בכל מקום ובכל זמן.

בדיונים מלומדים יותר ניתן לשמוע שיח מעודן יותר שמוכן להכיר בכך שהקשרים מסויימים יכולים להתאים יותר למערך מדיניות מסויים (למשל שמדינות שיש בהן יותר הומוגניות אתנית או שצורכי הביטחון בהן דורשים רמה גבוהה יותר של סולידריות, מתאימות יותר למדינת רווחה נדיבה). בנוסף, לעיתים יוצעו פשרות של "דרך שלישית" בדמות מדינה המערבת יסודות של כלכלת שוק ושל מעורבות ממשלתית (כפי שלמעשה מקובל היום במרבית המדינות המנהיגות כלכלת שוק). לבסוף, מדיניות כלכלית מקובלת (ששורשיה מתארכים עד ימי יוסף במצרים), תומכת במחזוריות של המדיניות הממשלתית כתגובה למחזוריות של החיים הכלכליים, כך שהמדינה תהיה מעורבת יותר בפעילות הכלכלית בשנות שפל כדי לאזן את נסיגת המגזר הפרטי.

עם זאת, אני לא מכיר תורה של מדיניות ציבורית שמציעה לחלק מראש את הזמן באופן מחזורי בין שתי תפיסות מדיניות - שבחלק מהשנים המיסוי יהיה גבוה ובחלק מהשנים המיסוי יהיה נמוך; שבחלק מהשנים נקיים מערכת רווחה נדיבה ובחלק מהשנים מערכת צנומה יותר; שבחלק מהשנים המדינה תקיים מדיניות מוטיט-צמיחה ובחלק מהשנים המדינה תהיה מוטיט שמירה על הסביבה.²

דומני ששנת השמיטה מעודדת אותנו לחשוב על שיטה מעין זאת - שהרי כל מהותו של "מחזור השמיטה" הוא כזה שהמדיניות הכלכלית-חברתית השונה של שנת השבע אינו נוהג לפניה ולאחריה. מיד נפרט את המאפיינים הספציפיים של המחזוריות שקובעת שנת השמיטה, אך טרם שנעשה זאת נשהה לרגע על עצם הרעיון - מדוע כדאי לחשוב ברצינות על מודל כזה למדיניות חברתית-כלכלית? האם לא מדובר ב"זיגזוג" לא מובן?

ניתן היה לחשוב כי מדובר בדרך יצירתית להקלת המתח האידאולוגי באמצעות חלוקה של ציר הזמן, מודל במסגרתו אנחנו יכולים לתת ביטוי, ולו גם חלקי, לשני קווים אידאולוגיים שונים, באמצעות חלוקה של ציר

¹ הראייה קוק, "שבת הארץ", הקדמה (נלקח מתוך אתר 'ספריא').

² לעיתים תיתכן מחזוריות במדיניות עקב תנועת מטוטלת שלטונית בין מפלגות בעלות אידאולוגיה שונה. עם זאת, גם במקרה זה לא מדובר על מחזוריות מתוכננת מראש כפי שמכתיב המנגנון של שנת השמיטה.

הזמן. חלוקה כזו, תוכל להביא לידי ביטוי את החלק של האמת והצדק שתופסת כל אחת מהשיטות במציאות, וכן להקל על מתחים חברתיים המתהווים סביב המדיניות הכלכלית. עם זאת, אין בטעם זה בכדי להצדיק דווקא חלוקה על ציר הזמן. כאמור, אפשר לאזן גם באמצעות קיום של פשרה קבועה, לאורך כל השנים - למשל הדוגמא שהבאנו לעיל לגבי הקיום המקביל של מנגנון השוק ומדינת הרווחה. איזה יתרון ישנו לנהוג באופן מסויים בשנים מסויימות ובאופן אחר בשנים האחרות? כמו כן יש לשם לב לכך שמחזור השמיטה איננו סימטרי. הוא עומד ביחס של 6 ל-1: שש שנים נוהג משטר אחד, והחריגה ממנו מתרחשת לשנה אחת בלבד. על פניו, קשה להצדיק זאת כתנועה בין שתי מערכות אידאולוגיות שוות בערך.

רצינאל אחר, שמתיישב בצורה מדוייקת יותר עם אופי המחזוריות שקובעת השמיטה, הינה לחשוב עליה כאמצעי ליצירת מרחב בזמן שמאפשר התנסות, כחלק אינטגרלי ממחזור החיים והמדיניות. כיום, מאוד מקובל בשדה מדיניות הציבורית שלא להחיל תוכניות מדיניות חדשות בהיקף מלא וכמסגרת קבועה מיד עם יצירתן. תחת זאת, ישנה העדפה להתנסות ראשונית בקנה מידה מצומצם (המכונה בשם הלועזי "פיילוט"). כך, ישנה אפשרות ללמוד על מידת ההצלחה של הרעיון ועל אופנים טובים יותר ופחות ליישום, תוך תשלום של מחיר מוגבל מבחינה ציבורית. בדומה לכך, נהיה מקובל בשנים האחרונות לדבר על מודלים של "ארגו חול", במסגרתו מוגדר מתחם שבו ניתן להתנסות במספר רב של פיילוטס בו זמנית בתחום מדיניות מסויים, תוך בקרה מוגברת מצד המדינה.³

למרות הפופולאריות הגוברת של רעיונות אלה בשדה המדיניות, היישום שלהם הוא ספוראדי ולא שיטתי. שנת השמיטה, יכולה לשמש השראה למעין "ארגו חול" על ציר הזמן, שבה מוגדרת מראש מסגרת זמנים תחומה של שנה שבה המדינה מתירה לעצמה חריגה מנורמות המדיניות הקבועות, לטובת יוזמות מדיניות חדשות. מסגרת כזו יכולה לאפשר יותר חדשנות במדיניות, תוך שמירה על ניהול סיכונים ומידה מוגבלת של מחוייבות והשקעה מצד המדינה.

הרב אברהם יהושע השל כינה את השבת השבועית בשם "ארמון בזמן".⁴ לפי דרכנו ניתן לומר כי שנת השמיטה יכולה להוות עבורנו "מעבדה בזמן".⁵

במאמר שלפנינו אני מבקש לטעון כי "מעבדת השמיטה" רלוונטית לחשיבה אישית וחברתית אודות השאלה של משמעות העבודה והפנאי בחיינו והיחס בינן לבין מימוש צלם האלוקים של האדם. זאת, באמצעות ניסוי בתקופת זמן מוגבלת בה לא עובדים או עובדים פחות. אטען כי השאלה מתחדדת בעת הזאת גם מזווית נוספת, אקטואלית, הנובעת מהתפתחויות טכנולוגיות שמעוררות חשיבה על עתיד בו נתח משמעותי הרבה פחות מחיינו יוקדש לעבודה. זאת, עקב "אבטלה טכנולוגית" במסגרתה תוחלף מרבית העבודה האנושית בעבודתם של רובוטים. בהקשר זה אבקש לחזק את הטענה, בעקבות הכלכלן-פילוסוף ג'ון מיינארד קיינס, כי בניגוד להנחה רווחת, הגדלה משמעותית של הזמן שבו איננו עובדים איננה סוגיה טריוויאלית מבחינה קיומית וחברתית, ויש להיערך אליה. לבסוף, אטען כי למרות שהדיון, הן בשאלת השמיטה והן בשאלת האבטלה הטכנולוגית, יכול להועיל גם כ"ניסוי מחשבתית" גרידא, הרי שמימוש מעשי, ולו חלקי צפויים

³ לדוגמא של מימוש והצדקות בהקשר הישראלי של רעיון "ארגו החול", ראו למשל: "[דוח הצוות הבין משרדי לבחינת הקמתה של סביבת ניסוי לחברות טכנולוגיה פיננסיות](#)", 2019.

⁴ השבת: משמעותה לאדם המודרני, "(תרגום: אלכסנדר אבן-חן), הוצאת ידיעות ספרים 2004.

⁵ תוך כדי העבודה על מאמר זה הגיע לידי טיוטת ספר של אהרון אריאל לביא "שבע: רעיונות כלכליים וחברתיים בהשראת שנת השמיטה". בספר ישנה התייחסות לאלמנט המבני של השמיטה כ"משבר מתוכנן" כלשונו של המחבר, שיש בה דימיון למודל המעבדה, כולל התייחסות לחלק מן המשמעותיות שקשורות לעולם העבודה שאני מציע כאן ושמחתי לחיזוק בעניין זה. לצד זאת, אני מאמין שמאמר זה מעמיק את החשיבה בנושא של המשמעות לעולמות העבודה והפנאי, "ומיני ומינך תסתתא".

להיות פירות גדולים יותר. זאת, בדמות שנת התנסות בעתיד של פחות עבודה עשויה להתברר כהשקעה משתלמת מבחינה חברתית וגם מעשירה מבחינה דתית-רוחנית.

העבודה - הצורך לחישוב מסלול מחדש

כידוע, אחד התחומים העיקריים שבהם שנת השמיטה יוצרת שינוי משמעותי היא העבודה. המשמעות של איסור המלאכה בשדה בחברה שכמעט חקלאית היא תקופה של השבתה של הפעילות הכלכלית והגדלה מקבילה של הפנאי הזמין.

אכן, אחד התחומים שזקוקים במידה הרבה ביותר לחשיבה מחודשת כיום הוא עולם העבודה. בשנים האחרונות - ועוד טרם הקורונה - מתגברת ההבנה בקרב חוקרים וכלכלנים כי עולם זה עומד לעבור מהפכה משמעותית עקב התפתחות בתחום האוטומציה. מדובר בספרות רחבה ומגוונת⁶, אך בבסיסה שתי טענות בסיסיות משותפות:

ראשית, שההתפתחות הטכנולוגית המואצת בתחום החישה, הבינה המלאכותית והרובוטיקה תוכל להביא את היכולת לבצע אוטומציה של פעולות אנושיות בהיקף נרחב הרבה יותר מן העבר. שנית, שההשלכות של אימוץ טכנולוגיות של אוטומציה תביא בסופו של דבר להתייתרותן של משרות רבות בשוק העבודה, בייחוד אלו המתאפיינות בפעולות החוזרות על עצמן.

אמנם נבואות על היעלמות משרות עקב אוטומציה מלוות את המהפכה התעשייתית מראשיתה, ועד כה לא התממשו. זאת בעיקר משום שעד כה השינויים הטכנולוגיים הביאו איתם לא רק היעלמות של משרות ישנות אלא גם יצירה של משרות חדשות. עם זאת, ישנה סיעה מתרחבת הטוענת שהפעם זה יהיה שונה. גישה זו מתבססת על שני טעמים עיקריים: הראשון נוגע לאופי השינוי הטכנולוגי. כאן הטענה הינה שבמסגרת המהפכה הנוכחית, במסגרתו המכונות לא מחליפות רק את התפקוד המכאני האנושי, אלא גם את התפקוד הקוגניטיבי, לפחות במשימות שגרתיות. תחלופה כזו, מאיימת לא רק על פועלי כפיים, אלא גם על מקצועות "צווארון לבן" בעלי אופי פקידות-מזכירותי וייתכן שאף "מקצועות חופשיים" כמו עורכי דין ורואי חשבון. כך גם אם משרות יוצרו הן לא תתאמנה לאנשים שמשרותיהם התייתרו. רק העמדה של בעלי המיומנויות הגבוהות, שלהם יכולות שהטכנולוגיה לא צפויות להחליף בזמן הקרוב וכן שיש להם את היכולות להפעיל אותה, צפויה להתחזק בשוק העבודה בדמות ביקוש גבוה יותר שיביא למשרות רבות יותר ושכר גבוה יותר (וייתכן שדווקא לשעות עבודה ארוכות יותר עבורם).

שנית, גם קצב השינוי צפוי להיות מהיר יותר ממה שראינו במהפכות הטכנולוגיות הקודמות. המשמעות היא שגם עבור בעלי הפוטנציאל לעבור למקצועות המבוקשים (יש כאלה שפשוט לא נתברכו ביכולות הללו), לא בהכרח יהיה זמן מספק להצטייד בכישורים החדשים שעליהם לרכוש.

בסיכום, לפי תחזית זו אנחנו צפויים להגיע לעתיד שבו היקף העבודה יקטן, ושגם אותו היקף לא יתחלק באופן שווה בין כלל האוכלוסייה אלא יתמקד בבעלי מיומנויות גבוהות. לפי האוחזים בתחזית זו, מצב עניינים זה משמעותו אתגרים חברתיים משמעותיים בדמות אי-שיוויון גובר, קשיים נפשיים וחברתיים הקשורים אינטראקציה חברתית הכרוכה בעבודה ועוד. לצד זאת, פחות עבודה מהווה גם הזדמנות עם

⁶ לסיכום הספרות הכלכלית בתחום זה בשפה נגישה יחסית ראו:

Estlund, C. (2021). *Automation Anxiety: Why and how to Save Work*. Oxford University Press, ch. 2

למעוניינים בספרות הכלכלית עצמה ראו למשל מאמר זה שזכה ליותר מ-1,000 ציטוטים אקדמיים בתוך שנים בודדות: Acemoglu, D., & Restrepo, P. (2018). The race between man and machine: Implications of technology for growth, factor shares, and employment. *American Economic Review*, 108(6), 1488-1542.

הגדלת נתח הזמן אותו ניתן להקדיש לעיסוקים שאינם עבודה או "פנאי". זאת, במובנו הרחב של מושג הפנאי, כזה שאינו כולל רק פעולות לשם מנוחה והנאה (אם כי גם אותן), אלא גם פעילויות של התנדבות וכן ביטויים של יצירתיות שאינם במסגרת של עבודה בשכר כמו שמצוי פעמים רבות בהקשרים רוחניים, אומנותיים, ספרותיים וכדומה.

כאמור, ישנה כמובן השאלה האם תחזית זו נכונה, או שגם היא תושלך "לפח האשפה של ההיסטוריה". עם זאת, לצורך הדיון אני רוצה להראות כי יש ערך בשאלה שעצם התחזית מעוררת לעוסק בה. זאת, בדומה לשאלה דומה שמעוררת השמיטה, גם אם היא אינה מתקיימת ורק נחשבת. כעת אני רוצה להראות שהשאלה הזו, המשותפת לשמיטה ולהתפתחות הטכנולוגית העכשווית, איננה רק כלכלית-חברתית אלא גם דתית-רוחנית.

עבודה, פנאי ומותר האדם

אנו חוזים בתהליך במסגרתו הטכנולוגיה משתכללת והצורה שלה נעשית דומה יותר ליוצרה, קרי, האדם. תהליך כזה מביא לרמה קיומית את השאלה הפילוסופית ארוכת השנים "מהו אדם?". אם זה הולך כמו אדם, שוחה כמו אדם, מדבר כמו אדם - מה מותר האדם מן המכונה? זו אחת משאלות העומק, שמעוררת עליית המכונות בשוק העבודה. מה מייחד אותי כבן אדם ושבני כן אני יכול לתרום ערך מוסף אנושי לשוק העבודה? הצד השני של המטבע, שאלת הפנאי היא אף חריפה יותר - מה אני כבן אדם, יכול ורוצה לעשות עם עצמי ביום שבו אצטרך לעבוד פחות כשאר המכונות יעבדו בשבילי?

באותו אופן ניתן לומר שזו גם אחת השאלות הקיומיות שמעוררת השמיטה, בה כאמור האדם שובת מעבודה לפרק זמן שהוא יותר גדול ממה שנדרש למנוחה גרידא (כפי שמספקת השבת). היטיב לנסח זאת קובי אוז, בשירו "זלמן זה לא אתה", המצוי לעיתים קרובות בדפי מקורות עכשוויים אודות שנת השמיטה⁷:

*זלמן הסתובב בעולם מבולבל
שאל את עצמו "מי אני ובכלל?
אני חקלאי יש לי שטח גדול
ואני מנהל את הכל
אני מגדל פירות וירקות
ומקפיד לדשן לעבד להשקות
אני המושל על חלקת אדמה!"
ואז יצתה בת קול ואמרה:
זלמן זה לא אתה!
הנה תראה, שנת שמיטה
השדה מבלבל בלי עזרתך
אתה לא אדמתך
אתה פשוט"*

המילים האחרונות "אתה פשוט"⁸ ייתכן ומתחברות למוטיב נוסף של השמיטה העולה מן הפסוקים בפרשיית השמיטה בספר ויקרא. התיאור שם של שנת השמיטה כולל תשומת לב מודגשת לשוויון שהיא מחוללת עם

⁷ ראו למשל דף מקורות זה של אירגון כ"ח, הכולל את מילות השיר המלא (קישור).

⁸ ניתן לטעון שיש לקרוא את המילה הבאה בשיר, כך שהמשפט הוא "אתה פשוט זלמן". באופן זה המוקד עובר מהפשטות הכללית אל הפשטות האוטנטית האישית, המייחדת אל מול אנשים אחרים. עם זאת, גם בניית הייחוד האישי עומדת באתגרים קיומיים דומים לבניית הייחוד האנושית אל מול יצורים אחרים בה אני מתמקד כאן.

הבריות הפשוטות יותר בעולם - הן בתוך העולם האדם והן מחוצה לו. זאת, בדומה לעולה מהפסוקים המתארים את האכילה במעמד שווה של בני האדם והחיות:

"והיתה שבת הארץ לכם לאכלה לך ולעבדך ולאמתך ולשכירך ולתושבך הגרים עמך. ולבהמתך ולחיה אשר בארץ תהיה כל תבואתה לאכול" (ויקרא כ"ה, ו-ז)

פרשנויות עכשוויות חוגגות מוטיב זה, העולה בקנה אחד עם הרצון למתן את אי-השוויון בעולמנו. עם זאת, ניתן להציע פרשנות אחרת, לפיה תחושת השוויון של בעל השדה האוכל יחד עם בהמתו, אינה סוף פסוק מבחינה קיומית, ובסופה עומד סימן שאלה. הוא שואל את עצמו: האם יכול להיות שאנחנו באמת באותו מישור? ואם לא, כיצד אני בונה את חיי באופן שבו יש באמת מותר של האדם על הבהמה?⁹ במובן זה השמיטה יוצרת מעין משבר רוחני-קיומי מתוכנן – וממש לא "פשוט".

שאלת השמיטה המשחררת את האדם מעבודתו מחד אך מעמידה אותו על מישור אחד עם בהמתו דומה לשאלת האוטומציה הכוללת גם היא שחרור מעבודה ותהיות על מותר האדם מן המכונה. בניסוח דתי, השאלה ששואלות מכונות ושמיטות היא שאלת צלם האלוקים ומשמעותו ללא עבודה. בכלל זה כלולות הן שאלת צלם האלוקים של מין האדם בכלל, והן ברמה הקיומית עבור כל אינדיבידואל שמנסה למצוא את המענה שלו על שאלה זו. מי שעסק בחלל הקיומי הזה ובחשיבותו החברתית בעולם שבו עבודת האדם תוחלף בידי מכונות, הוא לא אחר מאשר אחד הכלכלנים החשובים ביותר בעידן המודרני - ג'ון מיינארד קיינס.

קיינס על בעיית הפנאי בעידן האבטלה הטכנולוגית

רבים מכירים את ג'ון מיינארד קיינס ככלכלן הבריטי שהנחיל לעולם את חשיבות השילוב של מעורבות הממשלה בתוך כלכלת שוק, בייחוד בעיתות משבר - מה שידוע כיום כ"כלכלה קיינסיאנית". עם זאת, לקיינס היו פנים רבות, ובתוך כך חשיבה פילוסופית וחברתית רחבה יותר. מאמר אחד שבו הוא מביא לידי ביטוי בצורה מרשימה את רוחב היריעה שלו הוא המאמר "הזדמנויות כלכליות לנכדינו" (Economic Possibilities for our Grandchildren).¹⁰ במאמר שפורסם בשנת 1930 קיינס מנסה לחזות כיצד יראה העולם לאחר 100 שנים לאחר כתיבתו - קרי, בשנת 2030.

מאמר זה מורכב משני חלקים: החלק ראשון הוא תחזית כלכלית. קיינס מתנבא על כך שהשיפורים הטכנולוגיים בעולם יביאו בסופו של דבר לכך שמכונות יחליפו את בני האדם בשוק העבודה, באופן שבו הם יוכלו לספק את כל המאויים של האנושות. או אם נשתמש במינוח שלו הן יביאו לכך ש"הבעיה הכלכלית תיפתר או לכל הפחות פתרונה יהא בטווח ראייה".¹¹

אך קיינס אינו מסתפק ביומרה לתת תחזית כלכלית 100 שנה קדימה. בחלק השני שלה המסה הוא כבר מבקש לדון בהשלכות הפילוסופיות והחברתיות של תחזית זו, ובעיקר בשאלה כיצד להתמודד עם ההגדלה המשמעותית של הפנאי הכרוכה בהקטנת חלק העבודה בחיי האדם. עיקר עמלו של קיינס בחלק זה הוא

⁹ כידוע החשש מפני שוויון כזה היה בעל משקל עבור ספקותיו הקיומיים של בעל ספר קהלת: "מי יודע רוח פְּנֵי הָאֲדָם הָעֹלֶה הַיָּא לְמַעְלָה וְרוּחַ הַבְּהֵמָה הַיֹּרֵדֶת הַיָּא לְמַסָּה לְאָרֶץ" (קהלת ג', כא).

¹⁰ המאמר פורסם מחדש בתוך אסופת מאמרים מעניינת מ-2008 של כלכלנים עכשוויים מובילים הבוחנים אותו לאור חלוף הזמן. הציטוטים לקוחים מהמאמר לקוחים מאותו ספר. ראו:

Pecchi, Lorenzo, and Gustavo Piga, eds. *Revisiting Keynes: economic possibilities for our grandchildren*. MIT Press, 2010.

מכיוון שככל הידוע לי מאמר זה טרם זכה לתרגום עברי, הציטוטים מובאים כאן בתרגום חופשי שנעשה על ידי.

¹¹שם, עמ' 21.

פחות הפתרון אלא הצדקת עצם העלאת השאלה: רבים עשויים להרים גבה ולשאל מה הבעיה עם יותר פנאי – הלוא אנשים כל הזמן מדווחים על כך שהם עורגים ליותר זמן חופשי.

כנגדם קיינס טוען: "עבור מי שאוכל את לחם יומו בזעת אפיו, פנאי הינו מושא לערגה מתוקה - עד אשר הוא משיג אותו". כדי לסבר את דבריו הוא מפנה לחיי העשירים של ימיו (ובפרט ובארסיות מיוחדת כלפי נשות העשירים), שבהתנסות שלו אינם מוצאים מה לעשות עם הפנאי שעושרם מספק להם, דבר המביא אותם עד כדי "התמוטטות עצבים", כלשונו.

הסיבה לכך אליבא דקיינס הינה אבולוציה תרבותית בת אלפי שנים במסגרתה האדם התפתח באופן שמבנה אותו לקיום שסובב סביב פתרון בעית סיפוק הצרכים החומריים שלו, באמצעות עבודה. לעומת זאת ייתכן לדעתו שהשחרור מעולם העבודה יתרחש בתקופה קצרה הרבה יותר:

"אני חושב באימה על תהליך ההתאמה של הרגלים ואינסטינקטים שפותחו במשך אין ספור דורות,

שמהם יתבקש [מין האדם] להיפטר בתוך מספר עשורים".¹²

כפי שהיה אפשר להתרשם בציטוט לעיל לגבי "מי שאוכל את לחם יומו בזעת אפיו" ומרמיזות אחרות תוך כדי הילוך דבריו, קיינס מתייחס לא מעט למסורת התנ"כית ביחס לעבודה ובפרט לקללת אדם הראשון. לפי קיינס, המכונות צפויות בו זמנית לגאול אותו מקללה זו, אך להציב בפניו אתגר נפשי-רוחני אחר – יותר נעלה, אך לא יותר פשוט מקודמו. בניסוח של מאמר זה, השחרור מקללה זו תחזיר את האדם להתמודדות עם מהותו היסודית ומה שהוא מבקש לעשות בעולם. תרומתו של קיינס למהלך המחשבתי שפיתחנו עד כאן היא בהצבעתו על כך שהנושא שלשמיטה פוטנציאל לתרום לו, צפוי להיות אחד המשברים הרוחניים-קיומיים העיקריים של האדם בעידן האוטומציה.

"לא יזיק שנכין את עצמנו באופן מתון לגורל שלפנינו"

ישנו עוד דבר משותף לשאלת השמיטה ולשאלת האבטלה הטכנולוגית. לגבי שתיהן, גם אם הם לא יתקיימו בסופו של דבר באופן ממשי בבחינת "לא היה ולא נברא אלא משל היה" - עדיין יש בהן ערך. גם אם המכונות לא יגרמו בסופו של דבר לירידה בכמות העבודה ואנחנו נמשיך "עסקים כרגיל" בשנה השביעית - עדיין עצם ההנעה שלנו כיחידים וכחברה לעיסוק בשאלות הקיומיות של מהות העבודה, הפנאי ומותר האדם היא בבחינת "דרוש - וקבל שכר". לכן, לצורך העניין הוויכוח לגבי האם באמת העידן הטכנולוגי הנוכחי אכן יקיים את נבואת "סוף העבודה", רלוונטי רק במידה חלקית.¹³

ובכל זאת, למימוש מעשי של השמיטה, יש פוטנציאל גדול יותר. אם נצליח להביא לכך שאנחנו כיחידים וכחברה נעבוד פחות במהלך השנה השביעית - ואפילו אם נעבוד רק במשרה חלקית יותר - הרי שהשמיטה תוכל לשמש מעבדה לעתיד העבודה. זאת לפחות משלוש סיבות:

ראשית, היא תאפשר לאנשים להסתגל נפשית לעולם של פחות עבודה ויותר פנאי. כפי שכתב קיינס:

"אני בטוח שעם קצת יותר ניסיון אנחנו נשתמש בשפע החדש באופן שונה מהעשירים של ימינו [...]

אנחנו נצליח למפות לעצמנו דרך חיים שונה למדי מזו שלהם [...]. לא יזיק שנכין את עצמנו באופן

מתון לגורל שלפנינו".¹⁴

¹² שם, עמ' 22.

¹³ מה גם שבימינו, תקופת הפרישה מעבודה והיציאה לפנסיה מעלות בכל אופן שאלות מסוג זה.

¹⁴ קיינס, שם, עמ' 23, 26.

עצם החוויה של הצורך במשך שנה למלא בתוכן ומשמעות את שעות פנאי מרובות יותר, עשוי במקרה הטוב "לאמן את הריר" של שימוש בריא בפנאי, או לפחות לחשוף את הקושי והיעדר הטריטוריאליזם של השימוש הנכון בו, כפי שאיבחנו קיינס.

שנית, היא עשויה לאפשר לעובדים את מרחב הזמן לחשוב מה היא תרומתם הייחודית בשוק העבודה, ולהתאים גם את כישוריהם ובמידת הצורך גם את מקום עבודתם לאותה תרומה. גם כאן, להגדלת ההון האנושי ולהתאמה בין משרות לכישורים יש כמובן תועלת אישית וציבורית, גם אם לעולם לא תבוא אבטלה. שלישית, היא תאפשר לנו להתנסות במנגנונים הציבוריים שעשויים לסייע בתמיכה בעובדים בתקופה עתידית של פחות עבודה אם לצורך עבודה בהיקף נמוך יותר. הללו כוללים מנגנונים רגולטוריים בשוק העבודה (כמו תמיכה במשרות חלקיות), וכן מנגנוני רווחה שיאפשרו תמיכה בהכנסה בזמן של ירידה בהיקף העבודה. הללו ייתכן שיידרשו בכל מקרה ככל שניכנס לעולם של פחות עבודה.¹⁵

ייתכן ודברים אלו יישמעו פתאום מוכרים לקורא, שהרי במידה רבה דברים דומים עלו בשיח אודות מגפת הקורונה. המגיפה הביאה לפתחנו זעזוע ייחודי בשוק העבודה במסגרתו אנשים רבים יצאו ממנו בבת אחת, גרמו לשאלות דומות לעלות לשיח הציבורי. במידה מסוימת השאלה ששאלות שמיטות ומכונות היא גם השאלה ששאלה מגפת הקורונה.

אלא שישנו בכל זאת הבדל חשוב ביניהן, המחזיר אותנו בחתימה לראשית הדברים: דווקא היותה של השמיטה תחומה בזמן וחוזרת באופן צפוי מראש רק אחת לשבע שנים, נותנת לה סגולה של מעבדה המאפשרת ניסוי מבוקר. לניסוי כזה אפשר להתכונן אישית וציבורית, וכך להפיק תועלת גבוה יותר ממנו (זו הרי בדיוק הסיבה שחלק מהתקוות שנתלו בקורונה נשאר "על הנייר").¹⁶

הצעתנו היא אם כן שהתנסות נקודתית אך משמעותית בהפחתה של עבודה והגדלה של פנאי במסגרת "ארגז החול" של השמיטה, עשויה להכין אותנו טוב יותר לעתיד, שייתכן שיביא אלינו "עולם שכולו שמיטה". התנסות כזו עשויה למנוע מאיתנו אותה "התמוטטות עצבים" חברתית ממנה הזהיר קיינס. וגם אם לא, היא עשויה לבנות בנו את היכולות הנפשיות שיתנו כבר ביום לאחר השמיטה נופך חדש הן לשימוש שלנו בפנאי והן למעורבות שלנו בעולם העבודה. מעבר לרובד הנפשי והחברתי, לעבודה זו פוטנציאל דתי-רוחני בדמות חזרה לעיסוק בשאלות של מהו האדם ומה המשמעות של היות בצלם אלוקים, שאלות שאין רבות יסודיות מהן.

¹⁵ היריעה הנוכחית קצרה מדי מכדי להיכנס בעובי הקורה – הנדרש – לבנייה של מנגנונים ציבוריים הולמים. להרחבה בדיון במנגנונים כאלו ראו:

Estlund, C. (2021). Automation Anxiety: Why and how to Save Work. Oxford University Press, ch. 6-7

¹⁶ במידה מסוימת הכיוון המעשי בדברינו דומה להצעה להרחיב את מודל "שנת השבתון". מודל זה המצוי במערכות החינוך וההשכלה הגבוהה (וגם בכמה מהחברות הפרטיות הגדולות), מאפשר לעובד פסק זמן להינפש ולהשקיע בהעשרת הידע המקצועי שלו. יש כבר שטענו בהשראת שנת השמיטה שיש להרחיבו למעגלים רחבים יותר של עובדים - ראו לאחרונה אצל א' פיקאר, "שמיטה במאה ה-21: שינויים באורחות החיים", אתר מכון שלום הרטמן 19.8.2021.